

Warszawa, 20.12.2020

Dr hab. Renata Włoch, profesor uczelni

Wydział Socjologii

Uniwersytet Warszawski

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Andrzeja Lemańskiego pt. *Automatyzacja a praca – relacje i uwarunkowania. Studium socjologiczne* (promotor: prof. dr hab. Kazimierz Krzysztufek)

UWAGI OGÓLNE

Recenzje z dobrych rozpraw doktorskich pisze się trudniej. Recenzenci często mają poczucie, że pozytywna ocena przedstawionej pracy zrodzi zarzut, że nie wykonali swojej pracy skrupulatnie, nie przyłożyli się wystarczająco do nałożonego na nich zadania. Przyznam, że przed tym właśnie problemem stanęłam, gdy przystąpiłam do recenzji rozprawy przygotowanej przez magistra Andrzeja Lemańskiego. Przeczytałam pracę drugi, a potem i trzeci raz, znalazłam oczywiście kilka usterek w sposobie prowadzenia argumentacji; pewne wybory metodologiczne i sposób interpretacji wzbudziły moją wątpliwość. W dalszej części recenzji omówię te usterki i podzielę się związanymi z tym wątpliwościami, jednak chciałabym zacząć od stwierdzenia, że **przedstawioną mi pracę oceniam jednoznacznie pozytywnie** jako spełniającą wszelkie warunki postawione w art. 13 ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki z 2003 r.: „rozprawa doktorska powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub artystycznego oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej lub artystycznej, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej”. Uważam też, że **rozprawa**, po wprowadzeniu pewnych poprawek lub modyfikacji, które sugeruję w treści recenzji, **powinna być opublikowana, ponieważ zapełnia ważną lukę w badaniach nad gospodarką cyfrową**. Sama z pewnością zacytuję tę pracę w kilku już przygotowywanych publikacjach na temat zmiany paradygmatu pracy w gospodarce cyfrowej. Autor łączy wiedzę insidera z wyczuciem teoretycznym i umiejętnością zgrabnego przedstawiania nietuzinkowych wniosków.

Renata

Konsekwentnie w swoich recenzjach odstępuję od referowania treści kolejnych rozdziałów rozprawy, ponieważ moim zdaniem nie wnosi to wiele do dyskusji; tak będzie również w tym przypadku. Poniżej omawiam atuty i dostrzeżone niedociągnięcia rozprawy w warstwie teoretycznej, metodologicznej, empirycznej oraz formalnej, a następnie – dostrzeżone mankamenty.

TEORIA

ATUTY

Doktorant wykazał w rozprawie pogłębioną wiedzę na temat teorii z zakresu socjologii pracy. Dokonał skrupulatnego i wyczerpującego przeglądu klasycznej i najnowszej literatury przedmiotu, zarówno polskiej, jak i zagranicznej. Co więcej, ten przegląd zaprezentowany jest w sposób niewymuszony i erudycyjny. Niejednokrotnie takie przeglądy literatury w doktoratach są szkolne i prowadzone według schematu polegającego na wymienieniu wszystkich przeczytanych książek i artykułów, ale bez myśli przewodniej. W tym doktoracie przegląd literatury podporządkowany jest problemowi badawczemu. Poszczególne koncepcje teoretyczne i pojęcia przywoływane są po to, by wesprzeć główną argumentację Autora. Autor selektywnie – ale w dobrym znaczeniu tego słowa – korzysta z aparatu pojęciowego. Dokonuje pewnych wyborów terminologicznych – np., utożsamiając pracę z zatrudnieniem (s. 163) – mając świadomość ich zakotwiczenia teoretycznego.

Pomimo niezwykle bogatego zasobu definicji skłaniam się ku klasycznemu rozwiązaniu, czyli definicji pracy jako zatrudnienia (work as an employment), będąc świadomym, jak to zauważają Grint i Nixon, że jest to hołdowanie „triumfowi ekonomicznej ideologii XIX – wiecznej Europy Zachodniej (s. 163).

Nie boi się również przedstawiania własnych typologii. W narracji bezustannie przejawia się krytyczny ogląd autora, który dyskutuje, polemizuje, wyraża sympatię lub jej brak w stosunku do poszczególnych koncepcji, sposobu konstrukcji metodologicznej poszczególnych badań lub też samych wyników. Znakomicie widać to chociażby w definicji technologii jako algorytmu i powiązania tych pojęć z pojęciem automatyzacji (s. 63)

Jeśli więc technologia jest algorytmem, a rolą automatyzacji jest wdrożenie algorytmu w samoczynną formę, która funkcjonuje bez udziału człowieka na wszystkich trzech poziomach (wkładu energetycznego, intelektualnego oraz decyzyjnego) to oznacza, że ze swojej natury rozwój technologiczny dąży do pełnej automatyzacji.

Odnosząc się bardziej szczegółowo do rozdziałów teoretycznych: rozdział I sprawnie wykorzystuje dane zastane do ilustracji kontekstu opisywanych zjawisk. Napisany ze swadą rozdział II przedstawia

Łucja

historyczne aspekty automatyzacji. Uważam jednak, że w przypadku przygotowania rozprawy do publikacji warto ten rozdział skrócić – nie wszystkie wątki historyczne są istotne dla rozumienia obecnego etapu automatyzacji. W rozdziale III Autor wprowadza poznawczo interesujące rozróżnienie na podejście deterministyczne i konstruktywistyczne, i jest to twórcza, a nie odtwórcza dyskusja tych pojęć.

W tej rozprawie teoria nie jest jedynie sztafą, lecz szkieletem, na którym Autor rozpina złożoną argumentację, i do którego odwołuje się interpretując wyniki przeprowadzonych badań. Dodatkowo Autor odwołuje się do klasycznych i najnowszych teoretyków w trakcie omawiania wyników badań, ugruntowując swoje opinie powołaniem się na Wallersteina, Luhmanna czy Castellsa i dowodząc swojej znakomitej orientacji teoretycznej.

METODOLOGIA

ATUTY

Metodologia badania jest adekwatnie dobrana i precyzyjnie opisana. Autor prowadzi czytelnika przez proces badawczy w sposób, który pozwala ocenić dokonane wybory metodologiczne oraz wyrobić sobie zdanie na temat rzetelności badania. Każdy etap badania – zarówno jakościowego, jak i ilościowego, jest opisany w sposób wyczerpujący. Dotyczy to sposobu prowadzenia wywiadów, sposobu ich analizy za pośrednictwem arkusza kalkulacyjnego (proste, a skuteczne narzędzie pozwalające na nieskomplikowaną analizę tematyczną wywiadów jakościowych), autorskiej metody analizy danych statystycznych. Można sobie tylko życzyć, żeby wyniki prac naukowych były przedstawiane właśnie w taki sposób.

UWAGI KRYTYCZNE

Sugerowałabym doprecyzowanie głównego pytania badawczego. Odpowiedź na pytanie: „Czy w Polsce istnieje automatyzacja pracy?” wydaje się jednoznaczna. Akcent powinien być przeniesiony na pytanie o związek między automatyzacją a rynkiem pracy.

Uważam, że praca zdecydowanie zyskałaby na klarowności, gdyby Autor w pierwszej kolejności zaprezentował dane zastane, tworząc tło dla opisu i interpretacji danych jakościowych, pozyskanych z wywiadów, a następnie powiązał analizę jakościową i ilościową w odrębnym podrozdziale. Zamysł prezentacji danych

Ruton

Przydałaby się większa refleksyjność w odniesieniu do konsekwencji wykorzystania metody wywiadu w warunkach interakcji bezpośredniej, w warunkach rozmowy telefonicznej i rozmowy za pośrednictwem narzędzi takich jak Skype.

Kolejne wywiady przeprowadzałem w dwojaki sposób – osobiście w siedzibach firm, w których pracowali menadżerowie lub zdalnie, za pomocą Skype, ewentualnie telefonicznie. Ostatecznie za najlepszą metodę uznałem rozmowę telefoniczną. Pozwala ona na dużą oszczędność czasową i finansową, zaś brak kontaktu wizualnego pozwolił skupić się badanym na samej rozmowie. Odpowiedzi uzyskiwane osobiście uznaje za lepsze niż te, które były uzyskiwane za pomocą rozmów Skype. Wszystkie rozmowy nagrywałem w formie plików audio.

EMPIRIA

ATUTY

Analiza empiryczna oparta na badaniach własnych. Analiza danych zastanych została uzupełniona wywiadami swobodnymi. Sposób przedstawienia wyników badań dowodzi, że Autor znakomicie orientuje się w trendach zachodzących na rynku pracy w kontekście automatyzacji – i co więcej, znajduje trafny język pojęciowy język, by o nich opowiedzieć.

Myszę, że moją opinię na temat przedstawionej analizy najlepiej oddaje fakt, że czytałam tę część pracy z ciągłym przekonaniem, że ktoś wreszcie zapełnia teoretyczne koncepcje empirycznym wkładem, weryfikuje teorie, które w licznych raportach, artykułach publicystycznych, a nawet publikacjach naukowych zaczynają być sprowadzane do okrągłych banałów. Przeprowadzone badania pozwoliły na opis jak wygląda automatyzacja w polskich firmach w praktyce. Autor przekonująco dowiódł, że automatyzacja w praktyce nie jest prostym procesem zastępowania ludzi przez roboty, ale wiąże się ze zwiększeniem puli pracy kreatywnej dla wysoko wykwalifikowanych pracowników, zmniejszeniem rotacji pracowników poprzez uwalnianie ich od rutynowych, nużących zadań. Naświetlił również uwarunkowania wprowadzania automatyzacji w poszczególnych typach badanych przedsiębiorstw.

Za wartościowe uważam również rozważania Autora dotyczące roli pracy w społeczeństwie informacyjnym (s. 269). Autor proponuje własne rozwiązania problemów pojawiających się na rynku pracy (s. 277), takie jak koncepcja powszechnego dochodu gwarantowanego dla osób, które postanowiły zmienić kwalifikacje zawodowe.

Rufon

UWAGI KRYTYCZNE

Nie jest to uwaga krytyczna, raczej sugestia bardziej pogłębionej analizy narracyjnej materiału jakościowego za pośrednictwem dowolnego programu do jakościowej analizy treści i przygotowanie artykułu do publikacji w wysoko punktowanym czasopiśmie.

STRONA FORMALNA PRACY

ATUTY

Od strony formalnej praca jest przygotowana starannie (przypisy, bibliografia, tabele, wizualizacje danych). Struktura pracy jest uporządkowana i podporządkowana odpowiedzi na postawione pytania badawcze. Wstęp i zakończenie pracy spełniają funkcje porządkujące. Argumentacja w poszczególnych rozdziałach jest logiczna, ale podana lekko, bez naukowej nowomowy. Język pracy jest zrozumiały i na ogół poprawny pod kątem stylistycznym.

Rozprawa jest zwięzła i nie zawiera zbędnych wątków pobocznych. Tekst podstawowy liczy nieco ponad 270 stron. Moim zdaniem oznacza to, że Autor potrafi dokonywać selekcji treści i prowadzić argumentację bez zbędnych dygresji.

Bibliografia jest adekwatna tematycznie i stanowi satysfakcjonujący przegląd literatury przedmiotu.

UWAGI KRYTYCZNE

Tytuł rozprawy mógłby być bardziej precyzyjny. Według mnie określenie „relacje i uwarunkowania” jest tak szerokie, że rozmywa się w nim główny cel pracy.

W pracy występują (nieczęste) błędy stylistyczne i interpunkcyjne, np. s. 78: „Determinizm, czy konstruktywizm...” – zbędny przecinek.

KONKLUZJA

Przedstawiona mi do recenzji rozprawa doktorska spełnia warunki opisane w ustawie z 2003 r.: stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego; wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata; oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Co więcej, spełnia te warunki z naddatkiem.

RmBn

Z poważaniem

Rebeca